Мирослава Вронковска (Торун, Полша)

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЛЕКСИКАТА НА КРАКОВСКОТО ЕВАНГЕЛИЕ

Средновековните български ръкописи са разпръснати по целия свят. Известен брой такива паметници се намират и в Полша. Ягелонската библиотека в Краков притежава няколко десетки славянски ръкописи, между които има и български[1]. Върху един от тези паметници, ръкопис № 6237, преди време обърна внимание покойният проф. Кирил Мирчев. Авторът се запознава с това ръкописно четвероевангелие чрез микрофилм. Заслужилият историк на българския език отнася този ръкопис към XIII—XIV в.[2] Той не подлага ръкописа на цялостно изследване, а се заема само с лексиката на този паменик, но не на целия текст, а само на част от него — евангелието от Матея. Авторът стига до заключението, че „... разгледаните по-горе особености на Матеевата част в Краковското евангелие от XIII—XIV в. ни дават изобилни доказателства, че първоначалният превод през среднобългарския период е бил подложен на основна редакция. С нея се е целяло да се постигне по-голямо съответствие с гръцкия оригинал. В редица случаи при тази редакция са се имали предвид гръцки ръкописи, по-различни от ония, върху които е лежал първоначалният превод. В Краковското евангелие се откриват някои варианти, които досега ни бяха известни само от руски паметници.“[3] Изводите, до които стига К. Мирчев, ме подбудиха да проуча останалите части на евангелския текст в Краковското евангелие (по-нататък КЕ). По време на командировката си в Краков изследвах текста, като го сравних с други, по-ранни и по-късни преводи, а именно със Сучавското (СЕ)[4] и Пшемисълското (ПЕ)[5] евангелие. Характерна за тези преводи е доста последователната замяна на гръцките думи със славянски (примерите са от КЕ): ꙗзофилакиꙗ — скровнїцꙗ хранилїще Мк 12.41 (два пъти), Мк 12.43, храмь наѣдѧшїи имѣнїꙗ Лк 21.1 срещу гръцка

[1] За българските ръкописи, намиращи се в Ягелонската библиотека, говори проф. К. Куев. Вж. Куев, К. Старобългарски ръкописи в Полша. — В: Тринадесет века България. Материали от полско-българската научна сесия. Варшава, 28—30. X. 1981, 29—34.

[2] Типът на писмо, ортографията, системата надредни знаци, украсата — не са от XIII в., а от по-късно време. В каталозите Краковското евангелие (ръкопис № 6237) се определя като ръкопис от XV/XVI в. Срв. Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej Nr 6001—7000, cz. I Nr 6001—65000. Opracowali A. Jałbrzykowska, J. Zathey. Kraków, 1962, s. 127; Księgi rękopiśmienne wschodniosłowiańskie i południowosłowiańskie w zbiorach Polski Rzeczpospolitej Ludowej. Opracował J. N. Szczapow. M., 1976, t. I, 124—125.

[3] Мирчев, К. Из историята на кирилометодиевия евангелски превод в българските земи. — В: Хиляда и сто години славянска писменост 863—1963. Сб. в чест на Кирил и Методий. С., 1963, с. 164.

[4] Ръкопис № 1/11а от библиотеката на Рилския манастир.

[5] Ръкопис № 2647 от Националната библиотека във Варшава (Отдел специални ръкописи).

заемка в Йо 8.20; гнафен — бѣланникь Мк 9.3; нкономъ — стронтел(ь) Лк 16.8; кентурнонъ — сътник(ъ) Мк 15.45; енкенниѧ — с(вѧ)щенїа Йо 10.22; катапетазма — опона Мт 27.51, Мк 15.38, а Лк 23.45 — гр. дума; мнро — благовоньнаѩ масть Йо 12.3[6]; олокавътома — въсе съжеженне Мк 12.33; параклитъ — оутѣшитель Йо 14.16, 14.26, 15.26, 16.7; параскевьѣн — пятък(ъ) напр. Мт 27.62, Мк 15.42, Йо 19.31; поХрнзмнтн — помазатн Мк 14.8; скнпопнгнѣ — потъченїе кжщь Йо 7.2; сукамина — ѩгодичина Лк 17.6; сукоморниа — ѩгодичина Лк 19.4; исопъ — тръсть Йо 19.29. За тази редакция са характерни също и следните думи: знон — вм. варъ Лк 12. 55; горѣ — вм. испрь Йо 11.41; гръличишь — вм. кагръличишть Лк 2.24; бѣдник(ъ) — вм. маломошть Мк 9.43, срещу маломощь Лк 14.13; цѧта — вм. пѣнѧсь Лк 20.24; златица — вм. склѧсь Мт 22.19; мѣдница — вм. тръХъть Лк 12.59.

В текста на Краковското евангелие откриваме многобройни отклонения от първоначалния (Кирило-Методиевия) превод и тук ще ги приведем, започвайки от евангелието от Марка (отклоненията в евангелието от Матея вж. в цитираната по-горе статия на К. Мирчев).

Мк 1.19 н' та въ корабли строжща мрѣжа (sic!), Мар: і та въ ладни заваѧзаѭшта мрѣжѧ[7]). В старите евангелски текстове тук имаме заваѧзаѭшта мрѣжа, само в Савината книга — строѧща. На паралелното място в евангелието от Матея 4.21 в КЕ има заваѧзаѭща мрѣжж своѭ. Идентична е употребата на глаголите стронтн — заваѧзатн в ПЕ и СЕ, а по-рано в Търновското евангелие[8].

Мк 1.35 оутро нощн сѫщн sѣлѡ (Мар.: ютро проврѣзгоу sѣло). В нашия паметник, а също така и в Ив — Ал[9], ПЕ и СЕ имаме по-тясна връзка с гръцкия текст: πρωΐ ἔννυχα λίαν[10]. В другите текстове, които използувам за сравнение, имаме: ютро проврѣзгоу sѣло.

Мк 2.21 никтоже приложенїа плата не бѣлена пришиваеть къ ризѣ ветсѧ, (Мар: никтоже приставленнѣ плата не бѣлена, не приставлѣватъ ризѣ ветъсѣ). Думите приставленне и приставлѣватъ се явяват в КЕ в Мт 9.16 и Лк 5.36. Стихът в евангелието от Марка (освен в КЕ, също и в ПЕ

---

[6] Йо 12. 3 мариа же приемши литръ мира (...) храмина же исплъни са ѿ вѡниѧ масти бл҃говѡнныѧ; на друго място — Мк 14. 3 — своеобразна контаминация: жена имѧщїа ѧлавастръ мѵра бл҃говонїна...

[7] Всички примери от Мариинското евангелие цитирам по Jagić, V. Codex Marianus glagoliticus. Characteribus cyrillicis transcriptum. Graz, 1960.

[8] Valjavec, M. Trnovsko tetrajevandelije XIII vieka. — Starine, kn. XXI. Zagreb, 1889, s. 17 (по-нататък: Валявец).

[9] Данните от Ив-Ал са по изданието Живкова, Л. Четвероевангелието на цар Иван-Александър. С., 1980.

[10] Гръцкия текст цитирам по Nestle, B. Novum Testamentum graece et latine. London.

и СЕ) се различава в превода на гръцкия текст; Мк 2.21 ἐπίβλημα (лат. assumentun)... ἐπιράπτει (лат. assuit) се превежда с прилоѫженїе, ... пришивати; в евангелието от Матея и Лука — ἐπιβαλλει (лат. immittit), ἐπίβλημα (лат. commicsurum) като приставленїе, приставлѭти.

Мк 5.3 и ни вергамн никтоже можаше его свѧзати (също в ПЕ, СЕ), (Мар: і ни желѣзномъ жжемь его никтоже не можааше съвѧзати). Думата вергѧ вм. жже желѣзьно не се среща в класическите старобългарски евангелски текстове[11], не е типична също и за среднобългарските преводи. Интересно е, че в същия стих по-нататък е използувана думата жже желѣзьно, както в старите текстове (също и в ПЕ, СЕ).

Мк 5.42 (дѣвица) ... бѣ бѡ тѣломь два на десѧтимь, (Мар: ... бѣ бо лѣтома...), гр. ἦν γὰρ ἐτῶν... Такъв вариант, какъвто има в нашия паметник, не е отбелязан в другите евангелски текстове.

Мк 6.33 пѣшн ѿ въсѣ градѣ стицаахѫ сѧ тамо, (както и в ПЕ, СЕ), (Мар: пѣшн отъ вьсѣхъ градъ притѣшѧ тамо), в другите старо- и среднобългарски текстове: притѣшѧ, тѣшѧ, притекошѫ. Глаголът притешти се явява също в Мк 10.17 в нашия паметник така, както и в другите евангелски текстове: притекь (нѣкын). Тази разлика в Мк 6.33 е резултат от подражание на гръцкия текст, в който имаме συνέδραμον (лат. concurrerunt) 'стичам се, стека се'[12]. Значението на глагола притешти в Мк 10.17 е различно, съответствува на днешното 'сближа се, прибягна, притека се', гр. προστρέχω (лат. procurro).

Мк 7.4 и ѿ тръжища аще не покѫпѧт сѧ, не ѭдѫть, (Мар: и отъ коупѧѧ аште не покѫплѭтъ сѧ...). Това отклонение е резултат на подражание на гръцкия текст — ἀπ' ἀγορᾶς... Такъв дословен превод имаме още в Търн[13], същото откриваме в ПЕ и СЕ.

Мк 7.4 и нна многа сѫ ѭже прѣѫшѫ дръжати погрѫженїа стъклѣнницамь. и чваномь. и котломь ..., (Мар: і нна мъногѧ сѫтъ ѣже прнѭсѧ дръжати. крьштеннѣ стькльнницамъ и чъваномъ...), а в Мк 7.8 четем: дръжите прѣданїа чл҃чьскаа. кръщенїа чванѡмь и стъклѣнницамь, (Мар: ... кръштеннѣ чъваномъ и стькльнницамъ). Тази синонимика в предаването на гр. βαπτισμός (Мк 7.4 βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν..., Мк 7.8 βαπτισμους ξεστων και ποτηρων...) е характерна също за ПЕ и СЕ, в Търн и в двата стиха има погрѫженнѭ[14].

---

[11] Според Пр(ажкия) Р(ечник) — Slovník jazyka staroslověnského, t. 1, Praha, 1966, ... думата се появява в Асеманиевото евангелие, но не в евангелския текст, а в допълнителната част — в месецослова. Думата вергѧ е известна и от староруските евангелия. Срв. Срезневский, И. И. Материалы для словаря древне-рускаго языка по письменным памятникам. Т. 1—3. СПб., 1893—1912 (по-нататък: Срезн). Цитира от Юрев, Гал. ев.

[12] С такова значение сътнцати сѧ е отбелязано в Житието на Стефан Дечански от Г. Цамблак, вж. Miklosich, Fr. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae, 1862—1865 (по-нататък: Миклошич).

[13] Валявец, с. 21.

[14] Пак там.

Мк 7.4 погрѫженїа стъклѣницамь. и чваномь. и котломь. и вѣдромь, (Мар: ... і котъломъ и одромъ). Тук се появява отклонение и от гръцкия оригинал (κλίνη), и от старобългарския превод (одръ). Може да се допусне, че замяната на одръ 'легло' с вѣдро 'ведро' е свързана със значението на думата погрѫженнїе 'потопяване' (вм. крьштеннїе — 'умиване'); възможно е за преписвача на КЕ да е било по-логично да прибави тук още едно, четвърто название на съд.

Мк 8.6 прїимь седмь хлѣбъ и благодарн, и хвалѫ въздавъ прѣломи, (Мар: прнемъ седмь тѫ хлѣбъ. хвалѫ въздавъ прѣломи), също Мк 14.22 прїемь іс хлѣбь и' благодарнвь. и' блвнвь. прѣломи, (Мар: прнемъ нсъ хлѣбъ. блгславештъ прѣломи). В двата стиха гръцкото εὐχαριστέω и ἐὐλογέω в старите текстове се предава с хвалѫ въздати и благословити. На това място освен познатите славянски съответствия откриваме вмъкнатата дума благодарити, която според В. Ягич е от по-късно време и точно отразява гръцкия словообразувателен модел в посочените глаголи[15].

Мк 9.25 видѣв же іс ꙗко сътичет сѧ народѡ (Мар: ... ѣко сърштетъ сѧ народъ). В други сравнявани от мен текстове се явява глаголът сърстати сѧ, гр. ἐπισυντρέχω (лат. concurro). Срв. по-горе Мк 6.33.

Мк 10.2 аще достоить мѫжоу женѫ поустити, по въсѣкои вини. Последните думи в съответния стих на гръцкия текст липсват, няма ги и в по-ранните славянски преводи. По всяка вероятност преписвачът е повторил тук думите от паралелното място в евангелския текст, т. е. Мт 19.3 (гр. κατα πᾶσαν αἰτίαν).

Мк 10.42 вѣсте ꙗко мнѧщеи сѧ власти ѫзыкь, съдолѣвѧть ими, (Мар: вѣсте ѣко мьнѧщтеи сѧ власти ꙗзкъі оустоꙗтъ нми). За старобългарските и много среднобългарски паметници е типичен глаголът оустоꙗти (гр. κατακυριεύω), също в паралелното място Мт 20.25. В КЕ гръцката дума е преведена по два начина: съдолѣвати и господьствовати (Мт 20.25) също и в ПЕ, а в СЕ — съдѣловати. Двата глагола, нетипични за старите евангелски текстове, се появяват в по-късните, напр. в Търн[16], Четвероев. 1383[17]: — съдолѣвати Мк 10.42, Ив-Ал: — господьствовати Мт 20.25. И за трети път оустоꙗти се появява в старобългарския евангелски текст — Лк 22.25 като съответствие на гр. κυριεύω. В нашия паметник (а също в Ив-Ал) на това място имаме обладати.

Мк 11.23 и не размыслить въ срцн своемь, нѫ вѣрѫ иметь, (също ПЕ, СЕ; Мар: і не оусѫмьнитъ сѧ въ срдцн своемь, нъ вѣрѫ нметъ). Тук имаме вариант на типичното за българските паметници оусѫмьнѣти сѧ, гр. διακριθηναι. Интересно е, че в Мт 21.21 същият гръцки глагол се пре-

[15] Jagić, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin, 1913, s. 413 (по-нататък: Ягич).
[16] Валявец, с. 23.
[17] Срезн.

дава в КЕ е оусѫмьнѣтн, както в другите евангелски текстове (размыслнтн вм. оусѫмьнѣтн не е отбелязано у Ягич; засвидетелствувано е в Търн[18]).

Мк 12.30 възлюбнши гѧ бѧ твоего въсѣмь срцемь (...) въсеѫ кротостнѫ твоеѫ (Мар: вьзлюбнши гѧ бѧ твоего. вьсѣмъ срдцемъ (...) вьсеѭ крѣпостнѭ своеѭ). В този стих навсякъде срещаме крѣпость (съответствуващо на гр. ἰσχύς), също и в паралелните места Мк 12.33, Лк 10.27 в КЕ: въсеѫ крѣпостнѫ. Трябва да се приеме, че кротость в Мк 12.30 е самоволна промяна на преписвача на нашия паметник.

Мк 13.14 егда же оузрнте мръзость н запвстѣнїа (Мар: егда же мръзость оузьрнте запоустѣннѣ,) гр. τὸ βδέλυχμα τῆς ἐρημώσεως. Такова отклонение от старобългарския превод мръзость запоустѣнниѧ и от гр. оригинал откриваме в Банишкото евангелие[19] на паралелното място Мт 24.15.

Мк 13.18 да не бѫдеть бѣѭьство ваше знмѣ, нн въ сѫбѡтѫ (Мар: да не бѫде бѣство ваше знмѣ). Допълнителният фрагмент, който се появява в нашия текст (а по-рано в Търн[20]): нн въ сѫбѡтѫ, се дължи на влиянието на паралелното място в евангелието от Матея 24.20, където и в гръцкия оригинал имаме: μηδὲ σαββάτῳ.

Мк 14.14 гдѣ є вн таанница; идентично в ПЕ и СЕ (Мар: къде естъ обнтѣль) срещу старо- и среднобългарското обнтѣль, обнтѣльнница — Добрм[21], Търн[22]. Вариантът, присъщ на нашия паметник, е типичен за староруските евангелия[23].

Мк 14.68 онже ... нзыде вънъ на прѣдворїе. н алекторъ възгласн. Вместо думите кокотъ и коуръ, типични за старите преводи, и среднобългарското пѧтель в Краковското евангелие откриваме непреведената гр. дума алекторъ, така и в Мт 26.34, Мк 14.72, а за втори път в този стих — пѧтель: второе алекторъ възгласн. н помѣнѫ петръ иже рече емоу іс. ꙗко прѣжде даже пѧтель не възгласнть ... Същото е положението в ПЕ и СЕ. На другите места в паметника се явява думата пѧтель (а в Лк 22.34 е записана като петель). Интересно е, че в Мк 13.35 преписвачът е запазил думата коуроглашенїе за гр. дума αλεκτοροφωνία; в паметниците, в които се използува думата пѧтель, редовно се употребява пѧтлоглашеннє.

Мк 14.70 он же пакы ѿмѣтааше сѧ. н по малѣ пакы стоѫщн, гда петрѡвн, (Мар: ... ι не по мъногоу пакъ стоѭщен...); по малѣ — срещу по-ранното не по мъногоу, не по мъноѕѣ. В този стих, а също така у Мт

[18] Валявец, с. 24.
[19] Данните от Бан са по изданието Дограмаджиева, Е., Б. Райков. Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII в. С., 1981.
[20] Валявец, с. 25.
[21] Данните от Добром са по изданието Велчева, Б. Добромирово евангелие. Български паметник от началото на XII в. С., 1975.
[22] Валявец, с. 26.
[23] Срезн: Гал, Юрев, Ев, 1307.

26.73 отклонението в нашия паметник е резултат от влиянието на гръцкия текст — μετὰ μικρὸν; в Лк 22.58 гр. μετὰ βραχὺ е предадено с не по мнѡѕѣ (идентични варианти в ПЕ, в СЕ винаги — по малѣ).

Лк 1.3 испытно, по радоу тебѣ писати, (Мар: въ истинѫ по радѫ писати тебѣ). гр. ἀκριβῶς καθεξῆς. В този стих също се забелязва съответствие с гр. оригинал. Типично за българските евангелски текстове е въ истинѫ; испыт(ь)но, което е характерно за староруските преводи[24], срещаме също в ПЕ и СЕ.

Лк 1.3 ... тебѣ писати дръжавнын ѳеѡфїе (sic!), (Мар: писати тебѣ. славнъı теофиле), гр. ... κρατιστε Θεόφιλε. И тук се забелязва съвпадение с гръцкия текст както в КЕ, така и в ПЕ, СЕ. Думата дръжавьнъ в този стих намираме и в другите, по-ранни евангелия, напр. Остр[25], Добром, Бан.

Лк. 1.28 роуи са обрадована (Мар: радоуи са благодатъная). Този вариант срещаме също в ПЕ, СЕ и Ив-Ал[26] за разлика от обичайното благодатъная.

Лк 1.39 иде въ горнѣ съ тъщанїемь (Мар: иде въ гѫ съ тъштаниемь). В повечето старо- и среднобългарски евангелски текстове тук имаме въ горѫ, в Добром — вь горьнѫѭ. Субстантивираното прилагателно горьная 'предпланина' освен в Добром, срещаме в ПЕ и СЕ: въ горнѣа.

Лк 2.25 чл҃къ съ праведень и б҃гочьстивь (Мар: чк҃ъ съ правъденъ и чьстивъ). В по-ранните преводи имаме чьстивъ или богочьстивъ (гр. εὐλαβής). В нашия ръкопис, а също така в ПЕ, СЕ и Пражкото евангелие[27] срещаме думата благочьстивь, която е дословен превод на гр. дума.

Лк 5.26 видѣхомь прѣславная дне (Мар: видѣхо(мъ) дивъна дьнесь). гр. εἴδομεν παραδοξα σήμερον. В КЕ, а също в ПЕ, СЕ думата прѣславьнъ е резултат от точното предаване на гръцкия оригинал. Същото доближаване до гръцкия оригинал срещаме още в Остр[28], Добром, Врач[29]; в Търн — славна[30].

Лк 11.39 плътно грабленїа и лѫкавьства (Мар: плъна сѫтъ хъштениѥ и зълобъı). Думата грабленіе вм. хъштение (гр. ἁρπαγή) в този стих се появява още в ПЕ и СЕ; употребена е също в Търн[31]. Гръцкото ἁρπαγή в нашия паметник има и втори еквивалент — хъштение; в сходен

---

[24] ПрР цитира само от руски текстове от XIII в.
[25] Цитира ПрР.
[26] В евангелския цитат от Супрасълския сборник: обрадованая. Формата с удължена наставка -нънъ, както е в КЕ, е отбелязана у Миклошич в български паметник от XV в.
[27] Horalek, K. Evangeliáře a čtveroevangelia. Praha, 1954, s. 105.
[28] Цитира ПрР.
[29] Данните от Врач са по изданието Цонев, Б. Врачанско евангелие. Български старини, 1914, кн. IV.
[30] Валявец, с. 31.
[31] Пак там, с. 36.

пасаж в евангелието от Матея 23.25, както и в останалите евангелски текстове, четем: сѫть плъни хыщенїа.

Лк 12 24 имже нѣсть скровища. ни житница. (Мар: имьже нѣстъ съкровишта. ни хранилишта). Вместо старобългарското хранилище в КЕ имаме житница. Такова отклонение освен в нашия паметник откриваме още в Търн[32], ПЕ и СЕ. То е резултат от доближаването до гр. оригинал — οὐδὲ ἀποθηκη.

Лк 12.25 кто . . . можеть приложити възрастоу своемꙋ лакьть единь (Мар: къто ... можеть приложити тѣлѣ своемь лакоть единъ). Замяната на думата тѣло, тѣлѣ, тѣлесн), характерна за повечето български евангелия, с възрастъ[33] се дължи на влиянието на гръцкия оригинал (ἡλικία); в паралелния текст Мт 6.27 не се наблюдава такова доближаване до гръцкия оригинал, тук имаме тѣлесн. В посочените контексти в ПЕ и СЕ е употребена думата възрастъ.

Лк 12.55 егда югъ вѣѩщь (Мар: егда югъ доушѫштъ), вѣѩти вм. типичното за българските евангелски текстове доухати (дъıхати) — за гр. πνέω срещаме също в ПЕ и СЕ, а също така в Трън[34].

Лк 14.28 разчьтеть имѣнїе (Мар: раштьтетъ доволъ), гр. δαπάγη. Тук преводът в нашия паметник е в съответствие не само с ПЕ, СЕ, но и с по-ранните евангелия, като Търн[35], Ив-Ал.

Лк 17.10 рабы неключими есмы (Мар: рабы недостойни есмъ), гр. δοῦλοι ἀχρεοί ἐσμεν. В нашия паметник, а също така в ПЕ и СЕ се явява доближаване до гръцкия оригинал.

Лк 17.20 ѡдъждь камы горѧщь (Мар: одъждь жюпелъ); камы горѧщь вместо типичното за българските евангелски текстове жоупелъ (жоупьлъ) откриваме също в ПЕ и СЕ; тази дума е отбелязана в много руски евангелия[36].

Лк 19.23 по что не въдасть (...) коупцемь (Мар: по чъто не въдастъ (...) пѣнѧжьникомъ)[37]. Замяната на известните от по-ранните преводи думи пѣнѧжьникъ, тръжьникъ (Бан, Ив-Ал) с коупьць наблюдаваме в Търн[38], Врач, а също в ПЕ и СЕ.

Лк 20.20 послашѧ лаателѧ творѧще себе праведники быти (Мар: посълашѧ засѣдьникъı творѧщѧ сѧ праведьницѣ сѫште). Вариантът лаѩтель вм. засѣдьникъ, дѣлатель е известен от Карпинското евангелие[39], ПЕ и СЕ.

---

[32] Пак там, с. 37.

[33] Думата въз(д)рость 'ръст, височина на човек' е засвидетелствувана в Супрасълския сборник, вж. ПрР.

[34] Валявец, с. 37; Ягич, с. 342 отбелязва вѣѩти в староруското Юрев. ев. (Йо 6.18).

[35] Валявец, с. 39.

[36] Срезн: Юрев. Ев. 1307; Ягич, с. 345 — Добрил.

[37] коупьць редовно се употребява в Мт 13.45.

[38] Валявец, с. 41.

[39] Ягич, с. 347.

Лк 21.23 горе же имѧщїимь въ ѫтробѣ (Мар: горе же непраздъ-нъимъ). Вариантът имѧщїимь въ ѫтробь в нашия паметник е присъщ и на Ив-Ал, ПЕ и СЕ (известен е и от староруските евангелия[40]) и е резултат от подражание на гръцкия оригинал — ἐν γαστρὶ ἐχουσαις. В другите паралелни места Мт 24.19 и Мк 13.17 Краковското евангелие е в съответствие със старобългарския превод.

Лк 22.19 сѐ творѝте въ моѐ въспомнинаѝїе (Мар: се творите въ моѫ памѧть). Отклонението в КЕ (както в ПЕ и СЕ) е резултат от влиянието на гръцкия текст — εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Лк 24.25 и̑ къснаа срѫцемь (Мар: и мѫдъна сдцмь) гр. βραδεῖς τῇ καρδία. Вариантът, който откриваме в нашия паметник, е засвидетелствуван също в Ив-Ал, ПЕ и СЕ[41].

Йо 1.1 въ начѧлѣ бѣ слово (Мар: исконн. бѣаше слово); въ начѧлѣ се дължи на влиянието на гръцкото съчетание (подобно в Мт 19.4 гр. ἀπ' ἀρχῆς — из начѧла). В този стих КЕ съответствува на Ив-Ал; в ПЕ имаме съ начѧлѣ, в СЕ — съ начѧло.

Йо 3.30 ѡномоу подобаѐть ра̑стн, а̑ мнѣ ни̑жатн сѧ (Мар: ономоу подобаатъ растн а мьнѣ мьнитн сѧ). Със значението 'смалявам се' на това място в българските евангелия се среща мьнитн сѧ — Мар, Добром, Бан; мнѣтн сѧ — Врач; низитн сѧ — Ас; понижатн сѧ — Ив-Ал; в ПЕ и СЕ е ма̑лнтн сѧ. Глаголът в нашия паметник се доближава най-много до израза в Ас и Ив-Ал.

Йо 4.54 второе знамѐнїе сътворѝ і҃с (Мар: въторое чюдо сътвори нсъ), в гръцкия оригинал — ... σημεῖον. Освен в нашия паметник така е също в ПЕ и СЕ, а по-рано напр. в Остром[42], Търн[43], Добром. Думата знамениѥ вм. чюдо е резултат от влиянието на гръцкия текст.

Йо 8.9 ѡни̑ же слы̑шавше, и̑ съвѣстнѧ ѡбличаемн, исхождаахѫ (Мар: они же слышавъше исхождаахѫ). Вмъкването на израз, който липсва в старобългарските евангелски текстове, се дължи на различия в гръцкия оригинал. Между среднобългарските преводи срещаме евангелия, които съдържат този израз, напр. Бан — и свѣдьниѥмь обличѣюмн, подобно в Добром. В Краковското евангелие (а също така в Ив-Ал, ПЕ, СЕ) изразът и̑ съвѣстнѫ обличаемн е по-близко до гръцката конструкция: καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι.

Йо 12,13 и̑зы̑доша въ срѣтѐнїе ѥмꙋ (Мар: изидѫ противѫ емоу), Йо 12.18 — срѣте его нарѡдъ (Мар: противѫ емоу изидѐ народъ). Както посочва К. Мирчев[44] за Мт 25.1, и тук гръцкото съчетание εἰς ὑπαν-

[40] Пак там, с. 369.
[41] Пак там, с. 365 отбелязва в Николското евангелие (касна); ПрР цитира също само този паметник.
[42] Цитира ПрР.
[43] Валявец, с. 46.
[44] Мирчев, К. Цит. съч., с, 163.

τησιν има точен превод въ срѣтенїе, а на ὑπήντησεν съответствува глагол със същия корен — срѣте (Йо 12.18) вм. по-ранното протнвѫ (-оу). Изключение представлява Мт 8.34, където и в нашия паметник имаме протнвѫ. В Пе и СЕ преводът от гръцки е точен във всички посочени места. Това явление се среща в редица ранни преводи, напр. Добром — Йо 12.13, Бан — Йо 12.18.

В Краковското евангелие има и други отклонения, които го отличават от по-ранните евангелия. Но тези отклонения се тълкуват по-различно, като ги считаме просто за грешки на преписвача, възникнали в резултат на неумението му или може би на прибързаност. Вероятно такива са били причините в КЕ да откриваме пасажи, които изглеждат така, като че имат различно съдържание от това, което се дава в другите евангелия. Напр. Мк 2.4 — не можаше приближити сѧ къ нарѡдомь (Мар: не могѫште приступити къ немоу за народъ; Сав: народомь). Всъщност в този пасаж се разказва за един болен човек, когото поради тълпата не могат да доведат до Исус, а не до хората (къ нарѡдомь). В нашия паметник, както и в Савината книга е запазена старата синтактична конструкция, в която за изразяване на причина се използва безпредложната форма на творителния падеж; предлогът „къ“ в това изречение е вероятно част от предложното съчетание къ немоу (преписвачът сигурно поради невнимание е изпуснал местоимението). Може също да се допусне, че тази конструкция вече не е била разбираема за преписвача. И затова вместо не можаше приближити сѧ къ немоу на'рѡдомь е написал: не можаше приближити сѧ къ нарѡдомь, което не съвсем точно предава смисъла на първичния текст. Същото е в пасажа Мк 7.30 — обрѣте бѣсъ на одрѣ (стб. обрѣте бѣсъ ишедъшъ и отроковицѫ лежѧщѫ на одрѣ) — тук липсват няколко думи, като вероятно е бил пропуснат един ред от текста, който е служил за оригинал на преписвача на КЕ. Това става причина за твърде неочакваното изречение, което променя напълно смисъла си: жената, от дъщерята на която Исус изгонва беса, връщайки се в къщи, открива на леглото беса! — обрѣте бѣсъ на одрѣ. В Мк 12.38 вместо отъ книжьникъ имаме ѿ книгь: блюдѣте сѧ ѿ книгь. Хотѧщїихь въ ѡдѣанїихь ходити (Мар: блюдѣте сѧ отъ книжьникъ. Хотѧштиихъ въ одѣаниихъ ходити). В паметника откриваме не само пропуснати части от изречения, думи, но и букви или срички, напр. блаже (вм. блаженн) мироторци — Мт 5.9, въ оставле (вм. оставленїе) грѣхѡмь — Лк 3.3. От друга страна, в текста на Краковското евангелие има и примери, които свидетелстват за ненужно вмъкване на думи, напр. в Мк 3.5 е добавена думата ѥсть (в съкратената си форма е): и оутвръдн сѧ рѫка его е цѣла ѩко дрѹгаа (Мар: і оутвръдн сѧ рѫка его цѣла ѩко и дроугаѣ) или Мк 14.10, където е повторено местоимението: їоуда (...) иде къ архїереѡмь да и прѣдасть его имь (Мар: іюда (...) іде къ архиереомъ да и прѣдастъ имъ).

В заключение ще припомним една от забележките на проф. Мирчев. В резултат на извършения тук анализ на примерите от Краковското евангелие се потвърди констатацията на автора, който в цитирана по-горе статия пише: „Езикът на паметника се оказва доста интересен и ни дава важни данни за съдбата на старобългарския евангелски превод в българските земи."[45]

Разгледаните лексикални особености на Краковското евангелие, всъщност на трите евангелски текста: Краковското, Пшемисълското и Сучавското, ни позволяват да направим някои изводи за превода на евангелския текст, възникнал в българските земи през късното средновековие. Най-общо за този превод може да се каже, че е под силното влияние на гръцкия оригинал и е ярко доказателство за извършената преоценка на българския евангелски превод по отношение на гръцкия текст. Почти редовно отразената зависимост от гръцкия оригинал в идентичните места на трите паметника ни кара да предположим, че в късния среднобългарски период е извършена нова редакция на евангелския текст. Нейното съществуване се потвърждава от изследваните ръкописи: Краковския, Пшемисълския и Сучавския. Макар че в много случаи посочих съвпадения на КЕ, ПЕ и СЕ с Иван-Александровото евангелие, поради различни причини не можем да присъединим този паметник към групата ръкописи от тази редакция. За Иван-Александровото евангелие не е свойствена такава последователност на промените в съответните места на евангелския текст.

Според мен така системно проведената ревизия на българския евангелски текст е извършена след реформата на Евтимий Търновски, т. е. в края на XIV в.; новите езикови черти и промени, които са били разпространени в предишните евангелски текстове, тук намират своето място и стават норма. Става дума преди всичко за такива промени, чието съществуване е било продиктувано от желанието да се доближи българският превод до гръцкия оригинал.

С какво ще подкрепим хипотезата за новата редакция и ревизията на евангелския превод през последните десетилетия на XIV в. и това, че Краковското евангелие е именно препис от този ревизиран текст? Освен поголямата съгласуваност с гръцкия текст, отколкото в старите евангелия, трябва да се вземат предвид лексикалните единици в Краковското евангелие (също в ПЕ и СЕ) и засвидетелстването им в българския литературен език. Оказва се, че голяма част от тези характерни за КЕ лексеми, но нетипични за най-ранните евангелски текстове са ни известни от Супрасълския сборник, свързан с преславското книжовно средище. Част от тях съвпадат с езиковите данни, получени напр. от среднобългарските триоди. Във връзка с това може да се говори за употребата в КЕ на лексика, която характеризира лексикалната норма на българския литературен език от най-ранно време (напр. благодарнтн, благочьстнвъ, вернга, въз(д)расть, въспомнванне, вѣдро, вѣнатн, грабленне, кротость, лаатель, обрадованаа, по малѣ, размъслнтн). От друга страна, в Краковското евангелие срещаме думи, които са засвидетелствувани лексикографски по-късно и които в интересуващото ни значение са известни от трудовете на представителите на Търновската книжовна школа (напр. у Григорий Цамблак — неспытьно, сътнцатн сѧ). За тази школа, всъщност за езиково-правописната реформа на Евтимий, която може да се смята за венец на нейната дейност, се знае, че

[45] Пак там, с. 156

е била наследница на великите постижения на Преславската книжовна школа и продължителка на Кирило-Методиевото дело.

Краковското евангелие, паметник, който от лексикална гледна точка не излиза твърде извън рамките на словното богатство, познато ни от старобългарските паметници, дава съществени доказателства за връзка с традициите на Евтимиевата лексикална норма в българския литературен език.

Накрая ще отбележим, че значителна част от интересуващите ни лексикални особености на трите паметника (КЕ, ЛЕ, СЕ) редовно се срещат в староруските евангелски текстове[46], докато в среднобългарските евангелия те се явяват спорадично. Струва ми се, че в старобългарския и ранния среднобългарски период е съществувал специален кръг от лексика, запазена за евангелския текст. От приведения тук лексикален материал може да се допусне, че след Евтимиевата реформа за всички думи, засвидетелствувани в най-старите паметници (не само евангелски текстове), се открива еднаква възможност за употреба в канонизиран евангелски текст.

---

[46] Появата на старобългарски думи, характерни за Преславската книжовна школа, в староруските евангелия е посочена от Добрев, Ив. Текстът на Добромировото евангелие и втората редакция на старобългарските богослужебни книги. — Български език, XXIX (1979), кн. 1, 9—21.